

Miodrag Dakić – transkript intervjuja

Intervju vodila: Tamara Šmidling

Tamara: ...drugi, e dobro oni obično dobro hvataju zvuk, tako da mislim da će nam biti Okej. Dakle radimo intervju sa Miodragom Dakićem danas. Dražana je već ti objasnila o čemu se radi, razgovaramo sa ljudima koji imaju neka lična sećanja na to kako je izgledao život u Banjaluci pa tako da kažem u drugoj polovini osamdesetih, početkom rata, tokom i posle rata. Postoji niz pitanja koje postavljamo u tom intervjuu. Ti imaš pravo da na neka od njih ne odgovoriš, odgovaraš onoliko koliko želiš. Dakle tu ne postoje nikakva, nikakva primoravanja. Pratimo tok razgovora ne mora značiti da ćemo sva ova pitanja postaviti, zavisi od toga koja je tvoja priča, koje je tvoje iskustvo. Intervjui se onda snime na ovaj diktafon i onda budu pohranjeni u arhivu tog projekta koji rade zajedno Oštra nula i Basoc, e sad kako će oni biti dalje korišćen zaista to ja u ovom trenutku ne znam, ali oni uglavnom moraju biti korišćeni u skladu sa svim profesionalnim i etičkim pravilima koje ova metoda usmenih istorija odnosno ličnih sećanja nalaže. Tako da obično praktikujemo da počnemo otvorimo prostor sa sagovornika, da se predstavi sam onako kako želi. Dakle kada bi tebe netko pitao “Ko si ti?” Kako bi se ti predstavio? Miodrag Dakić iz Banjaluke.

Miodrag: Da, am da to je teško pitanje nisam se definisao (o.p. govori uz osmeh) na taj način, ali nekako, vjerovatno najizraženija neka moja, trenutno čime se bavim je taj aktivizam, nekakav politički aktivizam u najširem smislu, a onda više vezano za to i životnu sredinu i lokalni razvoj, održive zajednice, participaciju građana.

(Pričaju u isto vrijeme od 00:01:59 do 00:02:04)

Tamara: Rođen si u Banjaluci?

Miodrag: Da

Tamara: I tuj si uglavnom proveo veći deo svog života?

Miodrag: Čitav život, da.

Tamara: ehm

Miodrag: Da, da, čitav život. Osim tog jednog dijela možda godinu dana kada sam bio u vojnoj školi, al' to će biti dio vjerovatno tog nekog...ove priče.

Tamara: Do te priče ćemo onda doći kasnije. Samo ako možeš nešto recimo, porodičnom bekraundu, nešto, par osnovnih informacija ono, roditelji su ti odavde.

Miodrag: Roditelji su tu u Banjaluci, od nekih, ne znam, 60-tih 70-tih godina. Ja sam rođen tu, imam mlađeg brata pet godina. On je isto u tom udruženju Centar za životnu sredinu, znači bavi se sličnom...sličnim aktivizmom. On se bavi pitanjima transporta u gradu. Majka je bila, sad' su oboje u penziji roditelji, majka je radila u vrtiću, otac je radio u Elektroprenosu. Sada su u glavnom preko ljeta, od proljeća do jeseni na selu, baštu imaju, tako žive malo u prirodi.

Tamara: Svi ste okrenuti nekako ka tom?

Miodrag: Pa izgleda, da, da, da jesmo ustvari. Svjesniji smo, ja vjerujem da smo svjesniji od prosjeka da kažem, mada to nije teško biti.

Tamara: E hvala ti onda na ovom kratkom uvodu, to pitamo prosto da bismo imali jasniju sliku, ko je osoba sa kojom se razgovara, posebno da ljudi koji isto budu slušali ovaj intervju imaju jasniju sliku o tvom nekakvom bekgraundu. Ja bih te onda prvo pitala nekako da probaš da razmisliš o svojim prvim asocijacijama koje ti padnu na pamet kada se pomene Banjaluka, eto kao tvoj grad, da tako kažem. Šta su to stvari prve koje ti padnu na pamet?

Miodrag: To su ta neka pomiješana osjećanja. Od toga da na neki način volim ovaj grad, jer sam tu rođen, proveo sam čitav život i vidim potencijal ogroman i u ljudima i u tome šta ti prirodni resursi, društveni resursi omogućavaju. Ali s druge strane, isto tako vidim, osjećam te probleme, vjerovatno tjeskobu već, zbog tog da kažem, relativno dugog angažmana tog nekog političkog, aktivističkog, a vrlo malo nekakvih pozitivnih promjena. Tako da, to mi je nešto, možda ja ne mogu biti dovoljno objektivan, pa reć šta stvarno osjećam, jer kažem, tu sam stalno. Možda bi trebao malo da se odvojim.

Tamara: Da se izmakneš? (nerazumljivo od 04:44 do 04:46)

Miodrag: Da se izmaknem pa da vidim nekako realnije, ali za sada nisam imao priliku, a možda će te prilike biti, jer, sad baš, relativno nedavno, oko Nove godine sam revidirao taj neki svoj stav da ne želim otići odavde. Da želim ovdje ono...

Tamara: Sada propituješ mogućnosti?

Miodrag: Pa sad sam, propitao sam i otvorio sam, odškrinuo sam ta vrata koja su bila onako zalupljena, zaključana.

Tamara: Aha, razumijem.

Miodrag: Ovaaj jer, nekako nemam, nemam...Nisam sretan životom ovdje, znači ne zadovoljava me život ovdje u smislu da, ne mogu, ne radim one stvari koje bi želio, nemam ljudi sa sličnim interesovanjima i veoma često se osjećam usamljeno (nerazumljivo od 05:33 do 05:34).

Tamara: Da. E sad, ajmo malo da idemo u prošlost, i sad isto ostajemo kod Banjaluke, ali ako možeš sad ti da se prisetiš, kako je po tvom sećanju, izgledao život u Banjaluci 80-tih godina. Ti si tad' baš bio, ono tinedžer.

Miodrag: Paaa, dobro, da.

Tamara: Recimo jednim delom tih 80-tih.

Miodrag: Da, jednim dijelom jesam... mladi tinejdžer. Mogu reći ustvari da su nekako, da mi nisu... doživljavao sam imam osjećaj to, taj sav život tinejdžerski mnogo manje...kak sad to nazvati...zrelo, recimo. Ja bih rekao da sam ono uživao biti dijete, ustvari. I da nisam mnogo stvari primjećivao koje su drugi ljudi primjećivali. I da do tada, znači do kad je, do 90-tih ja sam ustvari išao u osnovnu školu. Znači sa završetkom osnovne škole je već počinjalo...to stranje.

Tamara: Da. A kako se sećaš te osnovne škole i Banjaluke tada, kako je tebi iz te dečije perspektive izgledalo?

Miodrag: Pa sada kada iz ove perspektive pogledam tad, poredim, vidim koliko je grad bio opušteniji, generalno ljudi su bili opušteniji. Manje stresa, generalno manje saobraćaja, moglo se kretati svuda, mnogo slobodnije. Mene je majka mogla, roditelji su mogli poslati u ambulantu koja je ne znam 500m, sa pet godina, bez problema da ću ja preći tih par nekih raskrsnica, i da ću ja doći i vratiti se sigurno. Sada ja mislim da je to potpuno drugačije. ... Bili smo oslobođeni tih nacionalističkih priča ili osjećanja. Jer ja se isto tako sjećam da se krajem, krajem tog osmog razreda, to znači pred devedesete, već počeli neki učenici, ne znam sedmi – osmi razred ponašati nekako drugačije. Međutim, ja to stvarno nisam razumio, jer u mojoj kući se o tome nije razgovaralo, nije se tome pridavalo značaja i onda meni je to bilo sve onako polunejasno. Da ću ne.... (nerazumljivo od 07:50 do 07:55, pričaju u isto vrijeme).

Tamara: A šta to znači da su se ponašali drugačije? Šta su tako radili?

Miodrag: Pa bilo je nekih...sad' meni je teško toliko se vratiti unazad i nekako imam, da l' je to moja, moje sjećanje pod uticajem, uslovno rečeno trauma kasnijih, potisnuto ili ja generalno imam onako poroznije sjećanje, ja nemam onako jasna sjećanja, ko što mnogi drugi ljudi kažu, te godine sam uradio to, je bilo to i to.

Tamara: Sad mi je jasno da, da.

Miodrag: Ja onako imam prilično generalna sjećanja.

Tamara: To je skroz OK.

Miodrag: Sad koliko su ona pod uticajem onog subjektivnog nečega, da sam ja ih takvim izgradio, a da su i kolk'o su ona stvarno realna, e to sad ne mogu...

Tamara: To je veliko pitanje, kojim se ljudi bave...al kažes, na primer primetio si neka deca su počela da se malo ponašaju drugačije.

Miodrag: Da da, pominjane su te neke stranke ...

Tamara: Aha to ulazi.

Miodrag: Ne znam recimo HDZ-e je već tada u Hrvatskoj lagano, čini mi se, dobjao na pažnji. Uglavnom ja znam da do tada, niko se nije dijelio, naravno svi su učenici bili

potpuno isti, niko nije pričao ko je koje nacionalnosti. Osim tako tih nekih ispada, koje ja nisam, tada, uopšte pridavao važnosti.

Tamara: Da, nije ti jednostavno bili bitni tada.

Miodrag: I da, pa vjerovatno i zbog, kažem roditelji su bili takvi da kažem ono jednostavno nisu...ovaj prilično su operisani od toga, od tog nacionalizma, osim, dobro, otac malo kasnije, pošto je u godinama, nekako se ima..., malo se priklonio tome. Mada smo ga dosta u porodici provocirali zbog toga i mislim da se onako distancirao. Uglavnom zbog toga mislim da smo bili prilično zaštićeni od te priče ... da

Tamara: (govori u isto vrijeme kada i sagovornik govori od 09:44 do 09:47) zaštićeni od te priče...Pa kad ti onda postaješ ako možeš sada da se prisetiš, ne pitam te sada za mesec i godinu, nego možda više nekog trenutka u životu. Ako možeš da se prisetiš, kada ti lično postaješ svestan, dakle kao jedna osoba koja je tada ima eto možda petnaest godina, da se nešto stvarno loše dešava u zemlji u kojoj živiš, da se da tako kažem zakuvava.

Miodrag: Pa to je primjećeno prilično kasno!

Tamara: Aha to mo (nerazgovjetan govor, ne čujem šta kaže od 10:11 do 10:13)

Miodrag: Jer ja sam već, kad je to bilo... polovina (o.p. sam sebe pita)...to je bilo nešto ja mislim u sedmom razredu, da je već, rekao sam, išao sam u vojnu školu. I već čini mi se da je u sedmom razredu su rađene, početak tih prijava, pregleda, nekakvih priprema za vojnu školu. Jer to je bilo čudno isto kad mi moji roditelji pričaju kako je to bilo. Pa kao „Koju ćeš srednju školu?“, pitaju me roditelji. A ja ka'em (kažem) nemam ja pojma, ja'b se igro' ustvari. Vjerovatno su i oni tako procjen'li ee. Neb' ja ni u jednu ako može. Al kao moraš. (o.p. zvuči humoristično, čuje se intervjuerka da se lagano smije). Pa 'oćeš u ovu, pa može i tako, pa 'oćeš u ovu pa može, mislim svedno odprilike. Pa hoćeš u onu školu, pa ne znam kao, pa ali dobi..., kao završiš, dobiješ pos'o, dobiješ stan, odma' imaš platu, ne znam...Možeš na more! More! i onda je to bila....ključna riječ.

Tamara: Ključna reč! Hoću! (u isti glas sa sagovornikom od 11:07 do 11:09)

Miodrag: Jer ja sam stvarno volio more. I volim ga i danas. I tako sam se prijavio ustvari u Mornaricu, u Split. Znači ja sam, od negdje, znači to je devedeseta, od jeseni '90-te, do '91. tamo nekad ljeto bio u Splitu, u Lori.

Tamara: Znači, ti si '90-te otišao u Split?

Miodrag: Mmm Da!

Tamara: Iz Banjaluke u vojnu školu.

Miodrag: Da, da! Već su tada (ne razumljivo od 11: 33 do 11:35) za mene roditelji pričali, oni su mene vozili tada tamo autom, i već su se, mi smo nailazili na zastave,

viore zastave, šahovnice. Međutim moji roditelji onako politički, prilično neiskusni, da to tako kažem. I jednostavno nisu vidjeli, nešto što su mnogi vidjeli tada.

(pričaju istovremeno od 11:52 do 11:57)

Tamara: Nije im bilo jasno šta se dešava!

Miodrag: Znači vjerovali su u ideju.

Tamara: u ideju...Jugoslavije

Miodrag: Vjerovatno Jugoslavije, i da se to neće raspasti. I da se neće desiti, to što se desilo! Moglo se raspasti, ali ono što se desilo kao posljedica raspada je bilo najtragičnije ustvari. Tako da oni nisu imali nikakve, da kažem prema meni. Pa ja isto, nisam imao pojma, naravno s toliko godina to je... teško za očekivati. Uglavnom, ja sam bio dole (o.p. Split), i dole se ustvari, već tada dok sam bio dole se zakuhalo, potpuno. Jer dok sam ja bio dole, su bile one barikade u Krajini, ne znam ni ja šta sve ne. Oficiri su napuštali, jednostavno uzimali su bolovanja, hrvatski, hrvatske nacionalnosti, mnogi. Moj prvi predpostavljeni je isto tako uzeo to neko bolovanje.

Tamara: Sa kog se nikada nije vratio.

Miodrag: Sa kojeg se ja mislim nije vratio. Da je to već onda otišlo...Sad čini mi se, sad, ova žena što je prošla, da je to majka, jednog momka iz naselja koji je poginu u toku rata. Evo baš, ne znam da li to tako se dešava da nas još podsjetite na nešto... (govori kroz smijeh i u isti glas oboje od 12:59 do 13:03, ne razumije se)

Tamara: Pa ima nekad nešto...Da da, u nekim čudnim znakovima oko nas.

Miodrag: Da. Uglavnom tad je to bilo, ja ovaj, nismo, u nekom momentu baš tad s proljeća '91. kad je to već krenula ta čitava frka. Zabranili su nam izlaske u grad, nismo mogli više da idemo u Split. Inače smo išli samo u civilu, to je tako već odavno bilo. Jer se ta tenzija između lokalaca i vojske uvijek bila, bacali su ih u more i svašta nešto. Uglavnom ja sam išao...tada izlaziš i nije ti svejedno i zbog te, osnovnog tog konflikta između lokalaca koji je bio i prije nego što je nacionalizam došao na scenu. A onda još i to je bilo, onako, da naravno pokušavaš kao da pričaš malo Splitski kad izadeš, pa kad tražiš nešto.

Tamara: Aha, aha, malo da prilagodiš akcenat.

Miodrag: ...Da se prilagodiš da, koliko je to moguće (o.p. kroz osmijeh). I ja sam onda imao, pošto sam išao u tu vojnu bolnicu, na drugom kraju grada...Imao sam neke bradavice koje sam skidao. I ona sam ja, čak i u tom periodu kada se nije moglo, izlazio i malo kao osjetio taj duh ne znam ni ja čega.

Tamara: Tu atmosferu.

Miodrag: Tu atmosferu. A onda smo jedno vrijeme isto tako davali straže, noćne i dnevne. Posmatrali smo nekim durbinima, dvogledima, teritorijalnu odbranu splitsku koja se negdje formirala, vidjelo se na nekom brdašcetu, da se oni smjenjuju sa puškama, sa naoružanjem. Međutim meni ni tad' nije bilo jasno šta se dešava, jednostavno neko ko nema iskustvo rata, vjerovatno teško to sebi može predstaviti, šta to sve može da se desi. Posebno ja sam bio mlad i nisam se ni informisao o tome. (Nerazumljivo od 14:45 do 14:47) Ja sam se još želio igrati, bit' na moru, bilo mi je super. Lora kao taj centar vojni je stvarno fenomenalan, mislim što se toga tiče, uslovi su dole bili sjajni, od tog nekog bazena ogromnog olimpijskog, biblioteke, tih nekih sportskih sadržaja, generalno klime koja mi je vjerovatno odgovala.

Tamara: A drugovi u toj škol,i su bili razni, misli iz različitih krajeva SFRJ?

Miodrag: Da, da.

Tamara: I jeste razgovarali među sobom o tim stvarima? Il' ste to samo onako kao gledali?

Miodrag: Ja mislim, sad se ne mog' sjetiti, ali mislim da jesmo razgovarali. Ali sad i opet teško je sa tih 16 godina, šta neko može razgovarati o tome šta se dešava, jer mnogo zreliji ljudi nisu shvatali šta se dešava. I kud' će to krenuti. Samo vidiš nešto, jer smo tad' bili, prvo je bila frka u Sloveniji to smo pratili onako sa distance. Onda je počela frka u Hrvatskoj, tad' smo baš osjetili, tamo u Lori te promjene. I onda je došla ta, završio sam prvi razred. Sa tim, tim... Imao sam prijatelje iz svih tih republika bivših, Jugoslavije. Nije se pravila razlika po tome nego po drugim kriterijumima. I onda je došlo u nekom momentu kažem to prvo nije se smjelo i'ć u grad, onda smo trebali ići na raspust poslije prvog razreda škole i onda je došlo u nekom momentu, kad' su roditelji morali doć' po nas, to je bilo. Nismo mogli sami ić', nego su roditelji morali doći po nas da bi nas odveli na raspust. I moja mama je bila u putu i dolazi nova, nova depeša, kako već, da ustvari ukida se to ferje, ne ide se više, nego je hitna prekomanda čitavog Centra u Crnu Goru i neko ubrzano školovanje. Mi smo trebali za par mjeseci završ't drugi razred i onda je to već nešto...

Tamara: To je '91. godina?

Miodrag: Da! I mama je došla, i onda je bilo ono kao „I šta sad?“. I onda je valjda mama negdje kao skontala da je bila priča...Čak smo razgovarali o tome da l' da se prebacujem u neku drugu vojnu školu, da l' u Novi Sad ili tako nešto. Međutim kao tad je već mama negdje ono skontala da se neke stvari dešavaju.

Tamara: Ipak.

Miodrag: Kao ono „Mm možda bolje NE!“ (rečenice govori kroz smjeh od 17:11 do 17:15) Ovaj znaš ono, tako da smo odlučili da se vratim kući. I mislim, da kažem, sretna okolnost u svemu tome je bila, da nismo morali plaćati to školovanje, jer to se

moralo ukoliko se prekine, to se plaćalo onako prilično.... da nadoknadiš sve te troškove...da da

(govore u isti glas od 17:28 do 17:30)

Tamara: Morao si da nadoknadiš vojsci, jel tako, ono što su oni kao uložili u tebe?

Miodrag: Međutim zbog te čitave frke nismo morali platiti. Da sam završio drugu godinu, ne bi mora' ići na obuku vojnu. Što je ispalo opet dobro, jer onda bi me direktno poslali, onda bi me mogl' poslati i ranije, vjerovatno odma' u neku jedin'cu (o.p. na ratište) nemam pojma. Uglavnom ja sam se vratio. Sad ne znam da l' da os...

(govore u isti glas od 17:54 do 17:57)

Tamara: I vraćaš se u Banjaluku. Ostajemo, super super...ti, mi sve.

Miodrag: Tempo nekakav...

Tamara: Ne, ne, praktično ne moram ni da ti postavljam neka podpitanja, zato što imaš taj način izlaganja koji vrlo jasno prati neku liniju. I onda znači dolaziš u Banjaluku?

Miodrag: Da, i onda dolazim u Banjaluku i pitanje je šta ću upisati kao srednju, znači u drugi razred dolazim. I onda nisam recimo upisao Gimnaziju, zbog latinskog, plašio sam se latinskog, strašno. I onda sam upisao Elektro, jer mi je tata te struke, energetičar, jaka struja i kao to je kao normalno između ostalog. I onda počinje jedan period, za mene veoma problematičan, emotivno, psihički, jer ja sam, nešto se, ne znam ni ja šta se desilo. Uglavnom ja sam razvio takav kompleks niže vrijednosti, da je to nešto što, ne znam šta je tome, nisam, ne mogu identifikovati šta je bio tome uzrok. Ali možda i taj,na neki način stres, vraćanja.

Tamara: Vraćanja i novi početak sve to. (govori u isto vrijeme sa sagovornikom od 19:01 do 19:03)

Miodrag: Vraćanja, novi početak. Negdje si ti nešto prekinuo, od nečeg si odustao, nekog si možda iznevjerio, nemam pojma. Neki je bio, da kažem, taj neki unutrašnji proces, da sam ja stvarno imao, počeo sam imati taj psihosomatski, želudac bolio nekih godinu i po dana. Ja sam pio te neke tablete, Gelusilak, ne znam ni ja, za te, tu neku.

Tamara: Da za to, za Gastritis da. (govori u isto vrijeme sa sagovornikom od 19:25 do 19:27 pa nije jasno šta kaže)

Miodrag: Gastritis...Ali očito je bilo da men' to nije to, nego je tu glava u pitanju. Kažem to je trajalo nekih...god'nu i po dana sam ja to pio, onda je došlo do toga da trebam piti, početi piti one šamponiče

Tamara: (govori u isto vrijeme sa sagovornikom od 19:41 do 19:43 nisam sigurna šta kaže) one šampončice što se...

Miodrag: i onda sam tu nešto odustao, da mi se tu nešto nije, jer očito bilo da mi ne pomaže uopšte. Ali sam u međuvremenu i upoznao neke, neke ljude u razredu. Kažem za ilustraciju onako malo je čudno bilo, da kad sam krenuo drugi razred, znači ja sam...(o.p. u pozadini se čuje dječiji plač, sagovornik pravi dužu pauzu i uz blagi osmijeh kaže) ... skoro ovako mi je bilo (zajednički smijeh od 20:06 do 20:08) skoro vjerovatno na nekom nivou, jer recimo u prvom polugodištu, ja ustvari čitav drugi razred, ustvari prvo polugodište, nisam uopšte izlazio iz učionice. Kada dođem u učionici, ni na male ni na velike odmore.

Tamara: Ne ideš ni na odmore ostaneš sve (govori u isto vrijeme sa sagovornikom od 20:20 do 20:22)

Miodrag: Ništa, ni ne izlazim, ostanem ja mislim sam, jedini, na velikom odmoru, ja ostanem unutra.

Tamara:Da, da.

Miodrag: I ja nisam imao ni jedan izostanak čitav drugi razred. I jednostavno sam imao taj neki problem sa sobom. Prijatelji mi iz naselja koji kažu e ono vidimo te „E gdje si, šta ima?“, ja kažem „Zdravo“ i prođem. Oni ne znaju šta se dešava.

Tamara: Da to je nešto, baš ozbiljno i sa socijalizacijom bilo.

Miodrag: Da! I onda sam lagano upoznao te neke drugove. Metalci! (o.p. muzički pravac) Metalci su me izvukli iz krize! (o.p. uz osmijeh)

Tamara: A metalci su pomogli! (o.p. uz osmijeh)

Miodrag: Metalci! Terapija metalom mi je pomogla. (o.p. uz osmijeh) U razredu je bilo tih nekih, i onda sam se počeo lagano sa njima nekako družiti i izlaziti i piti i tako da... Nisam imao dugu kosu, nego sam se onako družio sa njima. Oni su me prihvatili što je bilo lijepo s njihove strane. I uglavno tu je negdje bio taj u trećem razredu, tu je bio taj neki izlaz iz te tog čitavog psihičkog stanja, koje je bilo veoma opterećujući. A istovremeno je to vrijeme kada se počinju dešavati sranja, ustvari devedeset druga, treća to je tada.

Tamara: Kako se sećaš od Banjaluke baš u tom periodu? Dakle, ti si u tom nekakvom, da tako kažem mračnom periodu života, boriš se sa svojim nekakvim demonima. A šta se dešava oko tebe?

Miodrag: Mrak! Svakojaki mrak (o.p. smijeh)

Tamara: Mrak! To je reč koja ti pada na pamet?

Miodrag: Pa, mrak, bukvalno ono, nedostatka struje. (o.p. smijeh) između ostalog, taj, prvo taj fizički mrak.

Tamara: Fizički mrak, da.

Miodrag: A onda, vjerovatno sam osjećao taj neku, jer ta, te teme o kojima se pričalo, ta kako da kažem...(o.p. pokušava da se prisjeti) ta čitava ... kako da kažem, život grada. O čemu se uopšte, šta su bile teme, o čemu su ljudi pričali. Neka vrsta psihoze, ne znam ni ja kako ono kolektivne, možda, koja je ono kao normalizovana. Nekako sve, sve je to bilo...

Tamara: Pa to je zanimljivo, normalizovana psihoza.

Miodrag: I jednostavno sam ja bio u naselju, onako sa tom ekipom u naselju, najviše na njih usmjeren, jer to ono odrasli smo zajedno, onda sam se nekako vratio i u to društvo. I bili smo onako prilično zatvoreni, jer tu se nije sad puno nešto izlazilo po kaficima, nije se imalo ni para. Nego si bio, na neki način, osuđen na te grupe ljudi s kojima si, koji su tu. Da li škola, da li naselje. Baš jutros se nešto sjećam! I ovih predhodnih dana. Jer onda su ljudi odlazili u vojsku, ispraćaji su bili. Ja se sjećam da smo mi pjevali četničke pjesme. Da sam ja na kraju četvrtog, onaj, ne znam ni ja, Cecu, naručio Cecinu pjesmu. Meni je sa ove distance, to smiješno, naravno. Mislim ne, naravno, al smiješno mi je.

Tamara: A dobro, možda je to deo te socijalizacije o kojoj govoriš, kad su te stvari bile kao?!

Miodrag: Da! Bile su potpuno, bile su takve. Okružen si takvim ljudima i ti nemaš, nemaš mogućnost nekakvog odklona, nekakve refleksije. Na nešto, u čemu si potpuno uronjen u to. Tad je to bilo onako, znači razvijanje tog, da kažem. Ispiranje mozga i razvijanje tog srbstva, tog nacionalnog identiteta.

Tamara: To je taj period, da.

Miodrag: Jer to je tada ratni, počinje rat i ti sad moraš, oni su, propaganda je radila na tome da jednostavno ojača i ujedini sve te snage. Vjerovatno ja tada nisam bio svjestan tih nekih ljudi koji su pričali o nekim stvarima drugim, koji su se možda na neki način sukobljavali sa tom politikom.

Tamara: A jel' bilo tih nekih ljudi? Evo konkretno u Banjaluci, neko ko se opirao? Ratu? Neki glasovi protiv?

Miodrag: Tek sada, ja naknadno o tome čujem, jer tada ako nisi imao direktan neki... mislim opet ja sam bio mlad! I možda je to negdje dolazilo do mene, ali je i prolazilo pored mene. Jednostavno druge stvari su me interesovale. Prvo moje lično preživljavanje sa samim sobom, to sa mojom glavom. A onda s tim nekim tinejdžerskim, šta već tinejdžeri rade.

Tamara: A jesi primetio recimo te neke razlike u gradu u odnosu kako je bilo kad' si ti otišao u Split i onda kad' si se vratio? I sad sve to ide, šta bi rekao da se najviše promenilo, osim naravno mraka fizičkog.

Miodrag: Ja, sam se promjenio!

Tamara: Ti si se najviše, aha.

Miodrag: Sad je to men' bilo vjerovatno teško upoređivat' neke stvari, jer sam se ja najviše promjenio, iz moje perspektive, gdje sam ja osoba koja ne može da funkcioniše normalno. Tako da ne mogu da dam neki sud o tome, kako sam ja to vidio tada. Svjestan sam toga da su ljudi iz ulaza odlazili. Da sam im ja pomagao, iznosio stvari. Da sam druge useljavao u Ulaz. Da sam našao u podrumu, jedni su ostav'li sve knjige neke, da sam ja uzeo nekih knjiga, odneo kući. Jednostavno ja sam bio svjestan tog procesa! Neki ljudi odlaze, neki dolaze i da je to jednostavno tako. Da je to normalno! Ja jednostavno nisam imao nikakvu vrijednosnu...ne znam.

Tamara: A ti ljudi koji su odlazili, su bili komšije?

Miodrag: Da! Komšije sa kojima sam odrastao! Nit' su oni pričali vjerovatno samnom o tome kao nekim ko je premlad, vjerovatno da bi to il' razumio ili uopšte bilo šta uradio po tom pitanju.

Tamara: A jesu tvoji roditelji možda nekada komentarisali? Recimo te odlaske.

Miodrag: Pa možda su ih komentarisali, al' nisu možda samnom komentarisali ili možda ih ja tako nisam doživio.

Tamara: Ne ne, mislim ne želim...samo me zanima da probam sa različitih strana vidim da li postoji neko sećanje vezano za to.

Miodrag: Moji roditelji su tako, nisu politički malo, niti su vrijednosno toliko izgrađeni, oni su na dobroj strani. Ali oni nisu ti koji će se boriti. Koji će to toliko identifikovati, vidjeti da to nevalja, da će o tome glasno pričati. Oni su ljudi sistema, uglavnom. Odrasli su u sistemu, bili su dio sistema u tim javnim institucijama.

Tamara: Aaa ne! Mislim da si ti sada zapravo jako dobro identifikovao tu jednu tačku koja je, možda će analiza neka pokazati, zapravo zajednička većini ljudi u takvim

okolnostima. To su dobri ljudi, koji jednostavno stvari ne razumevaju kao nešto loše u tom trenutku, nego ta normalizacija je proces koji opiše to.

Miodrag: Koji i ne znaju šta će s tim, jednostavno, ne razumiju šta se dešava. (Govori u isto vrijeme kada i sagovornica od 27:06 do 27:11)

Jer je to, ta propaganda je bila toliko jaka, to ispiranje mozga svakodnevno. Mi smo jednostavno imali, bili smo osuđeni na jedan radio uglavnom, znači Big radio, koji ti je davao sve vijesti. Ti nisi imao tada ništa drugo osim toga. Nama je tada, kasnije smo čuli, namjerno isključivali struju. Bilo je strije, al' nam nije puštana. Možda i zbog toga, da ustvari te drži u procesu nenormali, da nije normalna situacija, da je vanredna situacija da ti jednostavno težiš samo preživljavanju. I toj podršci ne znam ni ja čemu, tom nečem generalnom, politici zajednice u kojoj si.

Tamara: Pa da, homogenizacija nekako kolektiviteta.

Miodrag: Tako da je bilo...to je taj period gdje nismo imali struje. Mi smo imali situacije gdje mjesec dana nemaš struju. I onda dođe na dva tri sata. I onda nama k'o klincima, šta je najbitnije, daj video kasetu neku da pogledaš.

Tamara: Da pogledaš neki film, nešto.

Miodrag: A onda svi nešto, pere veš, usisava, ne znam ni ja više, šta je frka čitava. Možeš zamisliti šta, poslije mjesec dana nemanja struje, kako roditelji se ponašaju, kakva je to čitava frka. I da si ti u stvari, nekako postaneš, određuju te ti odlasci dolasci, nestajanje struje.

Tamara: Da živiš nekako u skladu sa tom dinamikom.

Miodrag: Da, to je nešto, ka'će struja doć', to je jedno od najvažnijih pitanja. Promjene ti se potpuno prioriteti, šta je važno u životu. Nekakv dobra, proizvodi koji su postali bitni, akumulator je postao jedan od najvažnijih, onaj od auta, jedna od najvažnijih sredstava razmjene, kupovine, ne znam ni ja šta. A onda roditelji su tu pokušavali vjerovatno, ne znam ni ja šta su pokušavali, pokušavali su da nas stvore odgovornim. Ja sam dva ljeta u toku rata radio u Vitaminci, ovoj firmi koja, fabrika prerade ...

Tamara: Fabrika za preradu. (u isti glas sa sagovornikom od 29:21 do 29:23)

Miodrag: Fabrika za preradu voća i povrća. I onda, recimo jedna situacija mi je bila smješna. Ja sam radio 20 dana od mjesec dana, kalendarskih 20, ne radnih. I kada sam prestao, dok mi je za tih nekoliko dana došla ta neka plata, za tih 20 dana, ja sam morao doplatiti da kupim „Huper“, časopis.

Tamara: Da to je inflacija pojela.

Miodrag: Znači ona inflacija, totalna! Plus to je bilo, totalno sranje što se tiče finansija, što se tiče ono...

Tamara: Kako ste preživljavali kao porodica?

Miodrag: Pa, teško, ali vjerovatno ne tako teško ko što su mnogi drugi su preživljavali. Al' se sjećam, sjećam toga, scene kad' otvorim fridžider i vidim jaje. „Hm“ Bilo je ono, „Da li da ga pojedem danas il' da ga ostavim za sutra?“ jedno jaje, toga se sjećam, tog' pitanja. I bilo je, to je sada kad' dođeš na onaj osnovni životinjski nivo, znači hrana. Brineš onom osnovnom, to je teško nevjerovatno pričati...

Tamara: (u isti glas sa sagovornikom od 30:30 do 30:33) Zadovoljavanje onih najbazičnijih potreba.

Miodrag: Bazičnijih potreba životinjskih. Da onda ti vrlo malo prostora možda ima za razmišljenje o tim nekim drugim stvarima. Međutim ja se sjećam da je meni, ja to kažem sada, sa ove distance, da je meni ustvari rat jednim dijelom i pomogao, u formiranju mojih vrijednosnih stavova. Jer nekako kad' se poredim sa ovim klincima danas, koji su u tim godinama, meni je nevjerovatno čemu su oni sve izloženi i šta sve traži njihovu pažnju. Koliko oni interesa mogu imati...hoću da kažem da je meni tada bilo, nekako imam osjećaj jednostavnije, u smislu toga, promišljanja tih životnih nekih pravaca, vrijednosti. Jer se sjećam, baš onako. Toga se sjećam isto onako dosta, jasno, tih nekih večeri kad gori neonka između dnevne sobe i kuhinje, isključiš nekad radio, ne možeš ni njega slušati čitav dan. I naveče ja sjedim na kauču, u dnevnoj sobi u tom nekom svijetlu i ja nemam drugo šta da radim, nego da razmišljam, ustvari. Osuđen, na neki način da promišljaš, jer nisi izložen tim vanjskim...

Tamara: Ma nemaš hiljadu drugih stvari koje ti, koje ti odvlače... pa da.

Miodrag: ... ko danas. I tako, ja znam da su mi ti periodi, ta neka razmišljanja, počela otvarati ta vrata svijesti da kažem, svjesnosti šta se dešava i stvaranju tih nekih vrijednosnih sudova koja sam kasnije još dalje...

Tamara: (paralelno govore od 32:25 do 32:27) da... koje te razumem, donelo ti je puno vremena, da razmišljaš ko si, šta ti je važno. A sad pošto rat obično znači, pa maltene i po definiciji, znači nasilje. Nasilje različitih vrsta, koje je ono nasilje direktno, od toga da ljudi pucaju i ubijaju jedni druge, do mnogih drugih formi nasilja koje se u ratnom periodu dešavaju. Sad meni potpuno jasno i ... baš jako slikovito opisuješ svoju poziciju tih godina. A da li si imao svest o tom nasilju koje se dešava u tom ratu?

Miodrag: (govore u isto vrijeme od 33:00 do 33:07) Pa toga sam postao malo...

Tamara: Da li si nečemu svedočio?

Miodrag: ...Malo kasnije ustvari.

Tamara: Malo kasnije aha. 'Ajde nam o tome nešto reci.

Miodrag: A to je kada sam već otišao u ra, u vojsku.

Tamara: Aha. Okej.

Miodrag: Jer ovdje Banjaluka je bila, jedna od rijetkih sredina, koja je bila uglavnom zaštićena od bilo kakvih ratnih dejstava. Znači nama je najbliže prišlo Bočcu ja mislim, kada je Oluja (o.p. naziv ratne akcije) bila. Jel' Oluja bila tada? Ili koja akcija hrvatska?

Tamara: Aha to je već '95-te kada je bio kraj (mješaju se glasovi od 33:29 do 33:35)

Miodrag: Tada je bilo najbliže 35 kilometara od grada.

Tamara: od Banja Luke.

Miodrag: A to je prilično, opet daleko, imajući u vidu da u drugim gradovima je to bilo na dnevnoj bazi su imali skoro te konflikte i mogao si vidjeti.

Tamara: Da da, ovdje nije bilo ratnih dejstava u tom smislu, dakle da su se vodile borbe. (govore u isto vrijeme od 33:43 do 33:48)

Miodrag: Tako da, s te strane nisam, nisam možda to promišljao, jer nije bilo očito. Jednostavno slušaš o tome, ali jednostavno nemaš taj doživljaj.

Tamara: Nije ti pred očima!

Miodrag: Dolaze ti ljudi neki, neki su ranjeni. Ja nisam imao, ni moji bliski, u porodici ja nisam imao ni jedan, ni jedno, ni jedan smrtni slučaj, ustvari ne smrtni slučaj, neg' to, da je neko stradao u ratu. Što se tiče naselja, evo baš ovaj, možda je čak jedini momak, taj Slaviša, koji je poginuo, od tih bliskih mojih, on je moje godište. Tako da nisam imao, nekako ne znam, možda izbjegavaš to, ne znam uopšte. Jednostavno da o tome razmišljaš. Uglavnom ja nisam imao takav, ili jednostavno si imao takav, imo' sam doživljaj tog nasilja, međutim ne toliko snažan, kakav sam kasnije osjetio.

Tamara: Kad si se suočio?

Miodrag: Pa ne mogu možda znaš, sve te nijanse...

Tamara: Ajde možda pre nego što odemo na taj period kad si ti već otiš' o na odsluženje voj, jel tako to je bilo redovno odsluženje vojnog roka?!

Miodrag: Da, da!

Tamara: A da'1 se sećaš možda dana kada je Ferhadija srušena? (o.p. poznata džamija u BL)

Miodrag: ... Ne, ne...ne znam to mi je baš negdje ono...jer to je, je vjerovatno, ja ne sjećam se tog događaja, niti toga. Vjerovatno je bi bi....morao sam se sjećati jer sam bio u Banjaluci i to je bila ogromna eksplozija. To su svi osjetili, eto eksploziju. Ali ja se, nigdje namam, ono neko sjećanje.

Tamara: Nemaš pohranjeno tvoje lično sećanje na taj dan ili na tvoju reakciju. Okej! (govore u isto vrijeme od 35:21 do 35:27) Ajde onda, kad si ti onda otišao zapravo u vojsku?

Miodrag: '94.

Tamara: '94.

Miodrag: Tad završili smo školu i to je bilo sasvim kao, svi idu.

Tamara: Normalan put negde, aha.

Miodrag: Regrutacija, znači sve to kako već ide. Ja nisam propitivao, znači sad negdje, sa, kasnije me ljudi pitaju šta, kao jesi li razmišljao o tome da ne odeš u tu vojsku. Mislim, sa ove distance ja bi drugačije razmišljao. Međutim, tada je bilo to to, ta normalizacija se ovaj...

Tamara: Nije ti se činilo da uopšte postoji...

Miodrag: Ne.

Tamara: ...druga opcija?

Miodrag: Ne! To je nešto, ja sam u tom momentu im'o razvijen taj nekakav patriotski osjećaj.

Tamara: Aha, mhm.

Miodrag: Jer jednostavno odrastaš, koliko ti, to je bila '92. treća, znači već smo dvije i po godine tog privikavanja, normalizacije tog nacionalnog identiteta, razvijanje tog identiteta. I ja sam tada isto, nisam bio toliko oštar prema onima koji su odlazili, toga se sjećam.

(govore u isto vrijeme od 36:36 do 36:42)

Tamara: Kad kažeš odlazili!

Miodrag: Pa ti ljudi koji su izabrali da ne idu vojsku.

Tamara: Da ne idu u vojsku, pa odu negde, aham.

Miodrag: Nego da izbjegnemo vojsku.

Tamara: Razumem.

Miodrag: Ali meni to nije nekako padalo, niti mi roditelji...vjervatno sam ja trebao s roditeljima nekako odraditi da negdje nađem neko mjesto gdje mogu otići. Roditelji nisu to otvarali, tu temu, tako da ni meni nije bila nešto, očito bitna. Tako da sam jednostavno iš'o, kud svi, tud i mali Mujo.

Tamara: I '94. onda ti znači prođeš, to sve kako to ide. I onda, gde te pošalju na odsluženje?

Miodrag: Na Manjaču!

Tamara: Na Manjaču, znači blizu si.

Miodrag: Znači tu je najveći centar taj bio za obuku. Tu je baš bilo, u nekom momentu tu je bilo preko hiljadu mladih, tih koji prolaze kroz tu obuku. Da, pošto je to vanredne situacije, mi nismo spavali u normalnim uslovima, nego sam spavao, recimo moja ta neka, ne moja samo, nego tih još ne znam koliko vojnika, 300 vojnika, spavali smo u nekom bivšem restoranu. To je hangar, ustvari.

Tamara: Aha, znači nije bilo to kasarna kao klasična?

Miodrag: Jeste kasarna, jedan dio je bio smješten u kasarni, međutim ja sam bio, mi smo spavali u tom nekom bivšem restoranu, to je hangar ogroman.

Tamara: Aha, to je kao preuređeno?

Miodrag: To je, ne znam, 15 m visine. I tu je 300 ljudi spavalo, tako što su stavljena, ne znam, neko sijeno, pa preko toga neka šatorska krila. I onda su dva reda tako ono, glava uz glavu, onda su nas na dva reda kao sardine smo bili poredani. Svako ima deku. I uglavnom najveći problem je bio kad noću moraš otići u WC koji je neki poljski wc izvan tog objekta. I onda se vratiš u tu prostoriju gdje je 300 tijela koja nisu se tuširala.

Tamara: Da, 300 tela koja ispuštaju mirise.

Miodrag: 600 čizama koje su izuvene i to je onako bilo, (o.p. kroz smiješak) onako iskustvo jedno, da kažem to ratno. Mislim ne ratno, nego to, sa te obuke, toga se sjećam. I to prepričavam onako rado jer me onako, hm. (o.p. sa sjetnim smijehom). Međutim, ja sam uspio nekako, da tim svojim pretpostavljenim, tim koji su vodili sve te obuke, nekako da se predstavim, da sam fizički prilično nesposoban za sve te napore koji se dešavaju tamo. Ti sklekovi, trčanje...tako da sam izgradio vremenom, da ja ustvari ne mogu to. I onda su me onako stavljali, ostavljali sastrane da se nebavim time i onako malo sam luft'o ustvari, tražio sam. I primjetio sam ja da imam ja problem, generalno sa autoritetima. To je od malena, se nekako vuklo. Sa tim nekim iracionalnim autoritetima. I tad' sam uspio da izgradim tu neku poziciju, međutim negdje sam u nekom momentu pred kraj, pokazao da nisam ja ustvari ono nesposoban, fizički, nego mogu se ja i jesam bio kao u vojnim školama i jesam svašta nešto. Uglavnom...

Tamara: Nisi baš hteo da se ističeš tamo, da te guraju u prve redove.

Miodrag: Pa, negdje da, ne znam, ne znam koji je pravi motiv bio za takvo neko ponašanje, ali sam fato krivinu negdje, i tada. I onda sam uspio tad kad je završila ta obuka, to je bilo nekih 6 mjeseci obuke. I onda smo išli, u toku obuke ideš negdje, kopaš neke rovove, radiš ono, pucaš, mislim, radiš ono što se radi na obuci. I onda su, ta moja klasa, kako su to zvali, su dobili raspored da idu na ratište na Komar, čini mi se. To je tamo između Donjeg Vakufa i Travnika, planina. I uglavnom, nekako je moja mama, roditelji su našli neku vezu, da ja ostanem u stvari gore, ovaj na Manjači.

Tamara: Na Manjači.

Miodrag: U tom centru za obuku. Ja sad, kasnije su me pitali, ja se uopšte ne mogu sjetiti, da li sam ja bio svjestan toga, ali neću reći da nisam bio svjestan toga, da na Manjači su bili oni log, jel tamo bilo oni logori, gdje su zatvarani ljudi. Jer smo mi išli blizu tih, te ekonomije, kako su to zvali. Išli smo na ta gađanja neka, te vježbe. Uglavnom, ja sam uspio ostati tu, to je bio uspjeh, na neki način, jer ne ideš na prvu liniju, ne ideš na ratište. Ja sam prvo post'o kao nekakav, taj neki, kak' se to, zamjenik komandira voda. Ti postrojavaš, pomažeš u obuci.

Tamara: Kao organizuješ obuku za ove mlade vojnike koji su tek došli?

Miodrag: Da! Međutim, tu sam se isto, odmah sam se sukobio sa prvim pretpostavljenim, tim nekim potporučnikom Brezom. Jer jednostavno ja nisam mogao potpuno, sljediti te, kako se kaže, komande, ili šta već, to što se mora raditi.

Tamara: Naređenja.

Miodrag: Naređenja ta. I tako da, onda su me jednom, prvi put poslali, da kažem, imali smo te neke, slali su grupice vojnika, na ta neka ratišta, s vremena na vrijeme. I ja sam prvi put otiš'o sa tim potporučnikom Brezom, gdje je on na kraju na mene potez'o

pištolj, onda tamo kad smo bili na Bihaću, jer su nas poslali na Bihać. I tu se linija nešto pomijerala, baš onako opasno. Mi smo bili sa tenkovima, jer je Manjača tenkowska, poligon za obnovu, obuku tenkista posebno.

Tamara: (U isto vrijeme sa sagovornikom od 42:18 do 42:20) Tu se tenkovske jedinice obučavaju.

Miodrag: Važi za jedan od najboljih u Evropi, tada u to vrijeme je važio. I uglavnom, mi smo išli sa tenkovima i tu sam isto imao recimo jednu situaciju kad sam mog'o poginuti ono što se kaže, bez zrna baruta. Jer smo bili s tenkovima, negdje tam' u nekoj kući što smo bili stacionirani, neko je javio da je na drugom kraju sela...ali interesantno je, da sam u stvari, prvi put otišao i tu bio u selu, odakle je moja mama, gdje je rođena. Gdje sam vidjeo kuću gdje je rođena mama, gdje baba živjela do par mjeseci prije tog pomijeranja linije.

Tamara: Pre toga.

Miodrag: I onda smo išli na drugi kraj sela i ja sam nešto, mi smo bili, šljemove staviš, uskočiš na tenk i držiš se za onu kupolu, imaju neke kao ručke, na koje se držiš dok tenk ide. Uglavnom iza nas su išli neki transporter, koji su, ljudi su sam' o tom transporteru pričali kasnije. Stvar je bila što je bila spala neka metalna kuka, ogromna metalna kuka, za izvlačenje, koju tenk ima kad se negdje zaglavi pa se za nešto zakači, pa ne znam ni ja drveće ili šta već, pa se izvuče. Uglavnom ta kuka je bila spala sa tenka, zapela je za neko drvo i onda kako je otkočila se ona je onako prozujala iznad naših glava, to je bilo otprilike, vrlo blizu, da je išta, džaba šljem, džabe svemu.

Tamara: Aha da je malo bilo, da da to je.

Miodrag: Jer je to bilo baš, baš ogromna sila. Tako da tu sam im'o taj neki prvi susret. Onda mi je taj, potez'o na mene pištolj, jer sam ja propitiv'o njegove naredbe.

Tamara: Si odbio da, da izvršiš. (u isto vrijeme sa sagovornikom od 44:02 do 44:05)
...aha

Miodrag: Jer su mi bile potpuno nelogične. On je recimo postavio neku kao lučnu neku odbranu u sred šume, gdje sam ja bio potpuno zadnji, ni sa kim se nisam spajao. Mogli su proći iza mene bez ikakvih...

Tamara: (u isto vrijeme sa sagovornikom od 44:13 do 44:16) Možeš da ostaneš izolovan.

Miodrag: Da! I to mi je bila jedna, od tih iskustava ratnih, gdje nisam imao sat, i onda se kao pratim, moraš, čitavu noć si kao nešto budan, nemam pojma, kao držiš neku stražu, nemam pojma.

Tamara: Straža.

Miodrag: I onda sam pratio Mjesec kako ide, i onda sam vjerovatno kad je bila kriza, onda je Mjesec stao. I ne ide nigdje! Ne pomijera se! Jednostavno kriza je bila neka, uglavnom sjećam se da mi je bilo baš onako stresno u svemu tome. Uglavnom, ta se linija pomijerala i mi smo tada došli onda, čak i sišli dole u Ripač, to je mjesto, pa predgrađe Bihaća u stvari.

Tamara: Već ste maltene u gradu.

Miodrag: Da! I tu smo, ustvari, prije toga, smo bili na nekom drugom položaju, iznad Bihaća. Sjećam se tu sam isto uzeo iz nekih kuća, ja sam uglavnom donio s ratišta knjige. To mi je bilo, ovaj volio sam čitati.

Tamara: To su kuće bile napuštene, ljudi su odlazili?

Miodrag: Napuštene su bile.

Tamara: Vi uđete u kuće i uzmete?

Miodrag: Da! I tu smo došli, kad smo došli u Ripač, došli smo u neku kuću, koja je bila isto tako napuštena, al' je, ljudi su živjeli i oni su imali ogromne kazane sa komom, pripremljeno za pečenje rakije.

Tamara: Rakije, aha.

Miodrag: Tako da, tu gdje smo ostali, tu nekih pet-šest dana, taj čitav period koji je možda trajao, neke tri sedmice, ne duže. To što su nas slali po tim, tim, na te.

Tamara: Po tim linijama.

Miodrag: Da. Tu smo, ustvari, hoću da kažem, ta kuća je onako bila centar dešavanja veoma često, jer je bilo rakije. Onda se stavljao taj kazan u funkciju.

Tamara: I vi ste pekli?

Miodrag: Peklo se! Tu su uhvatili, neki izviđači, su uhvatili neku dvojicu Bošnjaka koji su krali po kućama u tom prostoru između dvije vojske. (Ne razumijem prvu riječ u rečenici od 46:10 do 46:11) I ono su, doveli ih svezane, već su ih tukli, vidi se, neka krv je curila sa njih. Okačili su im neke puške, neke bombe da vise po njima. Tu su ih nešto došli da se malo izivljavaju, u smislu, „Kako se ovo zove?“ Kao „Kotao“ Udari ga. „Nije! Reci veseli stroj.“ „Veseli stroj“ tako neke, neke onako, ne znam kako to nazvati...ponižavanja. I onda su ih odveli. Odveli su ih! Mislim da se znalo, možda su čak i rekli da idu da ih sre... ono.

Tamara: Da ih streljaju.

Miodrag: Da završe s njima. I onako jedan dio tih mladih koji su sa mnom došli su otišli to da vide šta se desilo. I onda poslije toga neki kažu, kasnije nisu mogli, jednostavno nisu mogli spavati otprilike. Jer pričali su mi kasnije, da su prvo ne znam šta su ih opet nešto mučili, to sam tad, jer sam možda zaboravio. Pucali su im u koljena, pa su onda pucali, onda su ih ubili, onda su ih zavezali nekim špagama i pustili niz Unu. I onda su oni bili zavezani i onak' plutali, zavezani za obalu i onda ostavljeni da plutaju tako. Tako da tad isto nisam vidio nikoga, ja u suštini u čitavom ratu nisam vidio teško povređenu osobu, niti mrtvu osobu.

Tamara: Da, nekako si zapravo ostao zaštićen od te vrste prizora.

Miodrag: Imo sam...Da, od toga sam ost'o zaštićen i drago mi je zbog toga iskreno. Jednim dijelom sam i sam doprineo tome, nekako, a vjerovatno jedan dio sreća. Onda su me kasnije slali po kazni, ustvari tad kad sam se vratio sa toga, očito je bilo, da ja sa ta pretpostavljenim ne mogu, ne možemo funkcionisati. Niti vjerovatno sa drugim pretpostavljenim, jer sam i sa drugima imao nekih sličnih dilema i uglavnom onda su me prebacili u pozadinu, u pozadinsku četvu. I onda sam tamo davao stražu, na tim nekim stražarskim mjestima uglavnom ili radio, pomag'o nešto u kuhinji, pomagao u toplani. Recimo tad mi je bilo, u toplani sam radio, možda par mjeseci i to je bilo onako, dosta teško fizički. Jer je, posebno zimi, tad kad sam bio zimi.

Tamara: Tad kad moraš da ložiš. (U isto vrijeme kada i sagovornik priča od 48:24 do 48:26)

Miodrag: To je nešto nekih, bilo je jedno vrijeme nekih sedam loženja dnevno. To je nešto iz neke velike peći izvučeš ovaj...

Tamara: Aha, ugalj...

Miodrag: Prvo to od uglja što je ostalo, pa to odvežeš, pa onda ubaciš neke metrice, slažeš ih tamo negdje nazad, pa onda ne znam, 100 otprilike onih Alijinih, Sirotanović, onaj lopata. I tako sedam puta.

Tamara: One lopate, da, da, da! To je baš ozbiljan fizički napor.

Miodrag: Da! Uglavnom dobro, bio sam u pozadini, dav'o te straže i onda su me slali još dva puta na ta ratišta. Ja to kažem, onako malo po kazni! Jer nisu svi išli, nego onako neki koji su...

Tamara: Koji su bili kao ti neposlušniji.

Miodrag: Da, da. I onda drugi put sam išao na Vlačić. I to mi je bilo onako, što se toga tiče, najstresnije iskustvo. Jer su nas...prvo toga se sjećam, mislim, ne znam dal' je to, dok su nas vozili tamo ti ne znaš kud te voze, ustvari. (o.p. sagovornik pravi velike pauze dok govori) Ja ne nisam, ne poznaješ čak geografiju, znaš li kud' ti sada ideš. Uglavnom, prvo te u nekom busu voze, pa se u nekom kamionu voziš i onda kaže „Ovd'e sad izlazimo!“ I sad idemo! Kol'ko sam ja bio nespripreman za sve to. Na tom prvom odmoristu, gdje smo mi stali da se malo odmorimo, jer smo penjali se uz taj Babanovac, to je ta ski staza.

Tamara: Da, da, znam, znam.

Miodrag: Ja sam zaboravio pušku, tek sam shvatio kad smo otišli, ne znam ni ja, 500 metara. Onda sam se mor'o vraćat po pušku. Uglavnom su nas smjestili...I sjećam se, da dok smo u busu, sjećam se, pjev'o sam od Partibrejkersa „Hoću da znam, kuda vodi ovaj put mene i ovaj život moj.“ (o.p. izgovara uz smijeh)

Tamara: Tad si već malo promenio repertoar, a. (o.p. uz smiješak)

Miodrag: Da, da! Jednostavno taj uticaj tada, mislim to je tad već bio uticaj metalaca i svega. Prije toga je ova ratna, nekako prije neg' što su metalci, to je '92. treća, ja mislim, tad je to bilo najviše izraženo. Međutim, ja sam tu vjerovatno bio pod uticajem dvije grupe ustvari. Jedna je bila ta u naselju, jedna je bila u školi. Ali sam definitivno nekako naginjao, uvijek više tom nekom, ne narodnoj muzici, recimo tako.

Tamara: I tad...

Miodrag: Čak se sjećam da sam bratu, koji je počeo svirati na gitari akorde na narodnu muziku, izder'o taj jedan. (o.p. intervjuerka se smije) Jedan od dva rokownika sa akordima. Taj narodnjački sam pocijepao, tako da on se okrenuo, i to ga je vodilo onda u tom smijeru i on je počeo slušati drugačiju muziku.

Tamara: I tad na Vlačiću, gde su vas odveli? Šta ste tamo radili?

Miodrag: Pa, odveli su nas gore skroz na Babanovac, gore na vrh Vlačića i rasporedili nas. Svakog od nas, koji smo došli, rasporedili su po jednog u rov sa drugima. Gdje u rovu uglavnom bilo, ja mislim, nas da li petero, da li tri ta neka izviđača i jedan iz radničkog bataljona i jedan kao ja sam bio taj neki. I, ovaj, tu je bilo interesantno, onako taj odnos naš. Ti si kao mlad i dolaziš i onda ti izviđači pokušavaju da te stave na „tvoje mjesto“. Međutim uspio sam s njima, za taj neki kratak period da izgradim neku vrstu respekta s njihove strane, da im nisam dozvoljavao da me ono znaš.

Tamara: Da te maltretiraju.

Miodrag: Da. Nešto zezaju, provociraju, nego sam im' o neke svoje efektne odgovore na takve provokacije. Uglavnom, ja sam tu im' o, men' su se smijali oni, jer sam prao zube. Uzmeš, zagrabiš snijeg, jer je bila zima, pa kao otopiš na bubnjari nekoj, i onda sam prao, niko od njih mislim nije.

Tamara: Nije praktikovao to.

Miodrag: Nije to radio. Uglavnom, to je takav neki profil ljudi s kojima uglavnom ja nemam sada uopšte dodira, nit' sam vjerovatno prije uopšte imao. Jer to je taj neki, veoma često neobrazovan, veoma često sve što ide uz to, da kažem neki paket toga. I onda je bilo onako, izazov je vjerovatno bio s njima funkcionisat, al' smo funkcionisali. Kažem, im' o sam tu neku situaciju, koju isto prepričavam onako često, jer me to najživopisnija neka situacija koju sam doživio. A to je da sam bio u rovu od deset do dvan' est naveče, znači drž' o stražu zajedno sa još jednim (52:35 – nerazumljivo), ovaj, iz te moje zemunice iz te grupe, kak' se već zove. Već lagano pripremaš se za spavanje, 15 do dvan' est je, kao ja, posl' o me taj da ja odem probud' t sledeću, sledeću smjenu. I tad kako sam ja došao tih nekih pedesetak metara, onako blago uz brdo se penje od tog rova do te zemunice, ja kad sam ušao u taj rov da probudim njih. 12:00, znači ponoć, počinje pucanje iz svih mogućih oružja, znači s druge strane, da kažem napad nekakav.

Tamara: A ha, a ha, znači napadaju vas.

Miodrag: I meni je to bilo, prvo noć, ti hoćeš da spavaš, umoran si i u nekom momentu to sve se dešava, nikad to nisam imao taj, taj doživljaj, ono šta sad, šta sad radimo, ono, nemam pojma. Pa kao trčimo sad dole i u rov. Pa kako trčimo? Pa ono kao trčiš jebiga. (o.p. priča smijući se i s dozom humora) Puca sve, al' ti trčiš. I tad je ono, slijediš neke naredbe koje su potpuno iracionalne tom nekom održanju života, suprotne su tome. Ja se sjećam, snijeg je bio i negdje, polu, bilo je nekog da kažem nije potpuni mrak bio. Nego onako, nešto se vidjelo, dal' je do snijega, dal' je možda neka mjesečina malo. Uglavnom, ja sam vidjeo nešto, uglavnom, ti ideš, trčiš, nešto bauljaš, klečiš, puziš, ne znam ni ja šta. I u nekom momentu kad sam ja stao, ja sam shvatio, da sam ja izletio nekih desetak, petnaest metara ispred rova. Ja sam mog' o prvo uletit u minsko polje koje je tu bilo ispred rova. Drugo, možda su mi ovi moji, iz rova mogli, kad sam se ja počeo vraćat, mislit da sam neko s druge strane.

Tamara: Da si... da, da, da.

Miodrag: Ali ja kad sam trč' o dole ja sam prvi put čuo ono kad zvižde meci.

Tamara: Aha, oko ušiju... aaa.

Miodrag: Zviždi nešto oko ušiju. Ne znam ja kol'ko je to bilo blizu, ali skont'o sam ja da ja nisam, da nemam ja tu vrstu hrabrosti.

Tamara: Da nisi za ratnika.

Miodrag: Za takve stvari. Pa za takvu, znači možda, ne znam jednostavno mi je to, ja nisam, hrabar, to sam skont'o, na takav način. I onda kad sam ušao, onda sam samo dole, punio sam te neke redenike, municiju. Znači, to sam radio. I to mi je jedino, najbliže, naj snažnije ratno iskustvo koje sam imao.

Tamara: A kad' ti se završio vojni rok? ... Šta se onda, sad me taj period, dešava. Znači ti si otišao '94. u septembru?

Miodrag: I ost'o sam, završio sam taj, godinu dana koje je kao vojni rok. I onda je počela rezerva ili šta već. Ne! Nego imaš taj raspored, ratni raspored.

Tamara: Raspored dobiješ, da i kao čekaš onda tako da.

Miodrag: I onda sam tu do kraja, do Dejtona sam, do potpisivanja sporazuma sam bio u, ovaj, na tamo Manjači.

Tamara: Znači, sve vreme si, tamo si dočekaao zapravo i kraj rata.

Miodrag: Tamo sam čak imao tu situaciju, kad je ta Oluja (o.p. vojna akcija) bila da kad su došli oni na Manjaču, isto tako hrvatska vojka je došla relativno blizu. Da kad su ispaljivali granate, ja sam čuo, kad sam bio na tom jednom isturenom mjestu za stražu, čuo sam kako se lomi drveće. Toliko su blizu došli, da kada padne neka granata, se čuje kako se lomi ono kad pada drveće.

Tamara: Da, da, kako se krši, ja, ja aha, aha.

Miodrag: Prolaz'lo je tada more je bilo, rijeka izbjeglica je prolaz'la preko Manjače tada iz čitave Krajine.

Tamara: To kad je Oluja i kad su ljudi krenuli da beže?

M.D.: Da, to je što se tiče, što kažeš poslije rata.

Tamara: Ne, ne, onda me zanima, znaš zanima me kako si onda doživio sve kad se sada rat završio i onda kreće sada taj neki kao i... kako si onda Banjaluku, pošto nas Banjaluka, ona je zapravo centar ove čitave priče.

Miodrag: Priče, da.

Tamara: I onda dosta dugo si ti bio, da tako kažem, van... van grada. I kako ti je bilo onda vratiti se tu? Kako je grad izgledao? Kava je atmosfera bila? O čemu sada ljudi govore?

Miodrag: Nisam ja u potpunosti bio odvojen od grada.

Tamara: Dolazio si ti? Da, da, da.

Miodrag: Ti si dolazio svakih ne znam ni ja koliko. Ne znam koliko sad je bilo, možda dvije - tri sedmice. Bilo je to koliko ideš, pa kol'ko si tamo, pa kol'ko dana dobiješ kao slobodno.

Tamara: Dobiješ kao na odsustvo, slobodno.

Miodrag: Tako da ja nisam bio potpuno odvojen od grada i onog šta se dešavalo u gradu. Al' se sjećam, bilo je puno tih zezancija čak. Ekipe ta, mladih koji su bili gore na Manjači je bilo, ono isto ok. Tako da smo imali puno, puno tih bezbrižnih isto momenata gore, osim tih nekih koji su bili. Moglo se igrati basketu, imo' si gore, sa tom nekom ekipom koja je bila dosta urbana. Znači, ti koji su ostali su imali uglavnom vezu, neku vezu.

Tamara: Aha! A to je zanimljivo, ti koji su ostali, to su zapravo, jel' tako kao i u tvom slučaju, neko je intervenis'o da ne budu, to je najviše zavisilo od toga kakvu si, dakle vezu imao. Onda kažeš urbana ekipa, sad ispravi me ako grešim, jel' onda može kao da se zaključa da su oni koji su možda bili ne toliko urbani, da tako kažem, možda iz porodica koje su bile lošijeg...?

Miodrag: Jest, da, da nastradali su više.

Tamara: Da jel' to tako bilo?

Miodrag: Apsolutno! To je uvijek, ima oni' koji uopšte nisu išli u vojsku, jer su imali veze.

Tamara: Oni koji su bili skroz privilegovani.

Miodrag: Potpuno privilegovani, znači. Tako da je, znači, socijalna stratifikacija uticala na to.

Tamara: Znači, socijalna stratifikacija se tu zapravo isto videla, jel' tako!?

Miodrag: Da, da, da, da, da. Tako da jesu ostajali, sad nisu te veze zavisile isključivo od toga mjesta rođenja, znači urbanog. Neki ljudi koji su živjeli na selu imali su nekoga na visokom položaju.

Tamara: Položaju, da, da, da.

Miodrag: Završiti na nekoj poziciji gdje možeš uticati, mog'o je neko ko je odrast'o na selu, otiš'o u vojnu školu ili šta već i završio na tom položaju, gdje opet oni imaju, ali uglavnom je to bilo, uglavnom su to bili ljudi iz grada koji su imali više tih veza. I mogli su uticati na to da budu zaštićeniji.

Tamara: Da, da, to je baš onako zanimljivo, mislim i neistraženo isto pitanje. Ko je zapravo najčešće završavao na linijama?

Miodrag: Da!

Tamara: U krajnjoj liniji ko je ginuo?

Miodrag: Pa to se zna, mislim! Dovod'li su tamo na Manjaču autobusima one što su pokup'li sa ulice, iz Srbije isto tako one što su pobjegli. Toga je bilo.

Tamara: Aha, koji su...da, da, jeste, to je posebno '95.

Miodrag: Bilo je tamo, hladnoća neka, oni su ih u papučama, su negdje u Srbiji dovukli. Jer ovdje gore, malo je to iznad grada, kol'ko to može biti nekih 500 metara nadmorske visine i onako osjeti se ta, klimatski, znači nije tol'ko. Njih su pokup'li znači bukvalno, zna se, ljudi otišli, izašli da kupe, ono do prodavnice da nešto kupe i pokažu ih. I takve ih dovod'li gore. I to je vjerovatno bilo i dio sramoćenja tih ljudi. Daje se primjer drugima koji bi pomislili da tako nešto urade.

Tamara: Tako ćete proći, ako probate da dezertirate.

Miodrag: Da ćete ruka stići! (o.p. smije se) Da, to je što se tiče, ima sad tu još u toku rata tih nekih stvari, al' dobro, možemo. Kad sam se vratio, a ne znam, ja vjerujem da je to bilo, sad ne sjećam se emocije, niti toga šta je bilo. Uglavnom, vjerovatno je bilo rasterećenje neko, naravno. Ti se skidaš iz vojske i počinješ civilni život. I nema tog nekog takvog sranja, međutim nije se to doživljavalo znaš kao „E sad' je sve gotovo!“ Jer je bilo očito da ništa nije još gotovo, jer tu treba riješiti mnogo stvari koje su...Kao sad tu je neka država koja je do juče ratovala, ljudi koji trebaju početi da žive.

Tamara: Da, šta sad nastaviti, kako sad, gde?!

Miodrag: Ja se sjećam '97. što je relativno skoro nakon završetka rata, ja sam iš'o u Sarajevo, bio Ju tu koncert (o.p. U2 muzička grupa) Ja sam opet im'o tu neku sreću, idem na faks i sretnem tog nekog kolegu i on kaže „Hej, jesi čuo, prvih sto čitalaca“, Reporter ja mislim da se časopis zvao, „koji dođu u njihovu redakciju sa časopisom, dobiju besplatno kartu za U2 koncert“. A to je men' bilo, 100 metara mi je do te redakcije. I ja pokupim, odem tamo, '97. sam bio. I to je ono prevoz, busevi i to je karta i sve ono. Tako da mi je to bila jedna isto od jakih, jer tamo kad sam otiš'o, baš sam se ono, bila mi je frka totalno. Nisam se mogao opustiti uopšte.

Tamara: Frka ti je bilo zato što dolaziš iz Banjaluke?

Miodrag: Dolaziš...Da! Jer se, jer su mislim, znaš ono do prije godinu i po dana...to su ljudi koje ti, koje su mene naučili da mrzim i koji su uzrok svih loših stvari koje su se dešavale ljudima u mojoj zajednici iz koje dolazim.

Tamara: Ti tako gledaš te ljude u tom trenutku?

Miodrag: Pa da, mislim tako su me, taj mindset, jednostavno stvoren, kroz sve te godine života u takvoj zajednici koja je.

Tamara: Apsolutno, to je slika neprijatelja, oni tamo su neprijatelji.

Miodrag: Da, neprijatelji su! Iako ja želim da to nešto kao prevladam. Ja mislim da je bila ta želja, da je postojala, ta svijest. Jer ja sam negdje u toku rata shvatio to, dok sam bio na tim nekim stražama i svim tim nekim opet situacijama, kad sam mogao razmišljati, onda sam shvatio tu potpunu apsurdnost, tu potpunu nelogičnost rata s te životne strane, da. I tu je bila, ne znam gdje, bila je ta neka, negdje su mi se tada urezala u pamćenje, ta neka izreka da li Dostojevskog ili Tolstoja, sad nisam siguran: „Svi ideali ovog svijeta ne vrijede suze jednog djeteta.“, tako nekako. I meni je to otišlo na baš tu krajnost, stvarno sam shvatio tu potpunu besmisao tog.

Tamara: A kako ti je bilo da odeš u Sarajevo '97? Kažeš bilo ti je frka!

Miodrag: Pa sve sam ja išao prema tome, i otiš'o sam. Znači, bilo mi je frka znaš ono, ne smiješ sad tamo ti nešto reći odakle's, pokušavaš možda i taj naglasak nešto ono kao....ako te.

Tamara: Da opet malo ga koriguješ.

Miodrag: Neko pita, ne ulaziš u komunikaciju sa onima koje ne znaš. Ono kad Bono pozdravlja, pozdravlja iz svih gradova, pa iz Banjaluke, ti ono, ti ne, ne daješ glas nikakav. (o.p. smiju se zajedno)

Tamara: Ne kažeš u eee, da, da.

Miodrag: Praviš se da ne znaš o čemu se radi. Tako da mi je bila frka. Bila mi je frka definitivno, ali sam ipak otišao. Ja vjerujem da je to opet bio nekakav znak spremnosti.

Tamara: Pa nešto te sigurno unutra malo i vuklo.

Miodrag: Da, ja sam se vratio, pošto sam prije neg' što sam otiš'o, upisao sam faks. Opet Elekto, Elektro fakultet to je opet logično neki nastavak toga što je otac radio u

Elektroprenosu. To je bila neka, plan nekih roditelja da, tako negdje u toj firmi i ja radim kasnije. Međutim, ja sam vrlo brzo shvatio da to neće, neće ići. (o.p. smijeh) Neće sa faksom ići tako da je to ono, teško. Tu stvarno trebaš ostaviti dosta vremena i živaca, plus što je bilo da trebaš biti iz matematike perfektan, tako da sam ja odustao od toga. Međutim, isto tu možda taj, u tom formativnom periodu da mi je bitno bilo što sam se bavio speleologijom. Tad je to počelo još u srednjoj školi, sa tom nekom ekipom i nekako tu je bila, nekako urbanija ta ekipa. Kad kažem urbano ne mislim samo gdje je neko rođen, nego jednostavno način razmišljanja, neke vrijedosti kojima su se ljudi vodili. Gdje smo mi išli putovali, ovdje po Republici Srpskoj, razna mjesta. I onda mi je nekako pomoglo, ustvari, da upoznam gdje sam ja to fizički. Jer ako stvarno ne ideš negdje, ne vidiš druge ljude i druge predjele ono nekako...

Tamara: Nemaš predstavu.

Miodrag: Uglavnom, doživljavaš iz tuđe neke priče i perspektive.

Tamara: I onda si se prebacio na drugi?

Miodrag: Da, onda sam se prebacio na Ekonomiju, tamo sam odsluš'o prvu i drugu godinu, dao uslov za drugu, odsluš'o drugu godinu. Onda sam shvatio da ne mogu sebe zamisliti, ja sam sebe zamišlj'o kao ekonomista sa nekom aktin tašnom. I onda se nisam uopšte mogao zamisliti sa tim. I onda sam rekao ja ne mogu ni ovo. I onda šta sad, shvatio sam da me interesuje psihologija, tada me interesovala strašno psihologija, čit'o sam dosta o tome. U stvari, vjerovatno sam pokušavao shvatiti sebe iz tog perioda kada sam imao problema sa sobom, ja sam već počinjao nekako razmišljati o tome. O sebi i šta mi se to dešava. I nekako tu sam razvio pa može se reći ljubav prema psihologiji, koja se kasnije raširila sa tog prema sebi, prema nekako shvatiti društvo ustvari.

Tamara: Da razumeš društvo.

Miodrag: Tu sam recimo otkrio Froma, Erik Froma koji mi je baš pomogao dosta. On mi je bio u tom nekom periodu sjajan, super, super, super i sad mi je super ustvari. Toliko stvari su još uvijek...

Tamara: Pa čekaj, kako si onda završio na Geografiji?

Miodrag: Pa pokušao sam se upisati na Psihologiju, ali nisam uspio.

Tamara: Nisi uspeo, aha.

Miodrag: Nešto je to bilo nakon upisnog roka. I onda sam šta, mislim opet pitanje šta bi ti, ja ne znam isto šta'b ti studir'o. A nemam pojma, nije mi ništa ono nešto da baš me vuče. I onda sam upis'o, možda zbog te speleologije sam upisao na kraju Geografiju na kraju. Nešto treba, a nije bilo puno nekih opcija. I onda mi je ta Geografija bila super

ustvari, tu sam se nekako čak i pronašao jednim dijelom dok nisam shvatio kako taj fakultet funkcioniše. Jer sam ja bio čak i neke dvije il' tri godine bio predsjednik Studentske organizacije.

Tamara: A ha.

Miodrag: A to sam zaboravio u četvrtom razredu srednje, od onog u drugom da sam bio potpuno povučen.

Tamara: Onda si se istakao!

Miodrag: Bio sam predsjednik razreda. Sjedio sam u prvoj klupi, provocirao sam profesore, bio sam možda najglasniji. Znači, potpuna suprotnost od ranije.

Tamara: Pa dobro, neka transformacija ti se desila. A to doba kad si bio predsjednik Studentske organizacije, kako, mislim s obzirom na taj tvoj ceo aktivizam kojim se baviš, jel' to bilo neko iskustvo koje je bilo bitno?

Miodrag: Bilo je interesantno! Bilo je interesantno i bitno jer nekako ulaziš tu u neke strukture, upoznajesh te strukture, dal' studentskih organizacija, fakulteta. Prvi put tada dolazim u kontakt s tim nekim bolesnim ambicijama ljudi da žele da budu nešto, predsjednici Saveza studenata, da dolazi neko da me pokuša potkupiti nečim.

Tamara: Tu isto upoznajesh Republiku Srpsku, samo iz jednog drugog...

Miodrag: Da, da, da!

Tamara:... Aspekta

Miodrag: I onda između ostalog razočarao sam se u studente, jer ja sam stvarno pokušao nešto da uradim da popravimo kvalitet studiranja. Od onog šta imaš u biblioteci do...viš ti sad odakle, kud onaj auto ide, a ovo bi trebala biti kao...

Tamara: Da, da, ne mogu da se voze ovuda.

Miodrag: Mogu bar onako ružan pogled da im uputim. (o.p. smijeh)

Tamara: Pogled uputiš, ako ništa drugo. Ti si probao tu nešto da uradiš, da to izgleda bolje.

Miodrag: Pokušao sam da uvedemo i ono ocjenjivanje profesora, što je bilo tada neuobičajena metoda.

Tamara: Aha...praksa... da, da.

Miodrag: Praksa, jer je to, ne znam, kad sam, ja sam '97. upisao PMF – Geografiju. Tu sam vidio da me to interesuje, ta Geografija i stvarno sam povezao se preko te speleologije i kasnije preko ronjenja sam se povezao s tom nekom ekipom iz Beograda, sa fakulteta. Onda smo išli na te neke terenske nastave, geomorfološke škole koje su organizovali ekipa iz Beograda. Ta geomorfologija baš me zainteresovala. To je ustvari ta nauka o stvaranju reljefa, šta sve utiče na to, kakvi uticaji ti vanjski, unutrašnji, geologija, svašta tu onako ima. I onako interesantno je, jer tu ulazi nekakav dio sanjarenja, negdje ti to, znači nije ništa egzaktno, nego ti imaš mogućnost svoje interpretacije...

Tamara: Aha!

Miodrag: ...Nečega što se desilo i u kom pravcu će se dalje dešavati. Uglavnom, to me zainteresovalo i ono baš sam na tome radio. I organizovali smo jednu školu, ja sam organizovao jednu školu tu geomorfološku dole u Hercegovini, došla ova ekipa isto iz Srbije i Crne Gore. Jer je to taj nacionalni, nacionalna povezanost. Tada nije bilo veza baš sa Hrvatskom, ni sa ostalom, ni sa Sarajevom.

Tamara: Nije bilo puno ovog, kao što bi se reklo regionalnog poveza.

Miodrag: Ne, ne! Tad je bilo više to, mislim, kod nas je, ne znam da li je još uvijek, ali je dugo, dugo je postojao časopis na fakultetu Srpske zemlje i svijet (o.p. Geografski naučno-popularni časopis).

Tamara: Au hu hu (o.p. smijeh čuđenja)

Miodrag: Gdje je...

Tamara: Čekaj, časopis na fakultetu?

Miodrag: Na fakultetu.

Tamara: Časopis koji je izdavao fakultet?

Miodrag: Fakultet, da. Zove se Srpske zemlje i svijet

Tamara: Se zove Srpske zemlje i svijet.

Miodrag: A Srpske zemlje na naslovnoj strani, znači ima mapa, tih svih, kontura je tih nekih kako vide oni srpske zemlje, koja obuhvata Srbiju, dio Bosne, Crne Gore, Crna Gora ustvari vjerovatno čitava.

Tamara: Makedonije...da, da, da.

Miodrag: Makedonije i šta već. Znači, kontura je ta bila na nekoj kao zastavici.

Tamara: Pa dobro, to je ono što bi se reklo „Velika Srbija“, tako da možemo i da zovemo Srpske zemlje.

Miodrag: Da, da, da!

Tamara: I to je bio časopis koji je izdavao fakultet?

Miodrag: Izdavao fakultet. Ja nisam bio aktivan u tom časopisu. Djelovao sam i funkcionisao u tom, tako postavljenim granicama.

Tamara: U tom sistemu kakav jeste, ali si našao neko svoje mesto, da ne moraš, ako te ja dobro razumem, da puno budeš involviran u tu ideološku da tako kažem.

Miodrag: Da. Iako mislim da to nije bilo, ne bi rek'o da je bilo svjesno, kol'ko ja mislim podsvjesno nešto što je bilo odbijalo.

Tamara: Postaviću ti samo još par pitanja. Zanima me što su te studenti razočarali ili to može da nas dovede do toga kako danas vidiš?

Miodrag: Pa taj mentalitet studenata, generalno nezaiteresovanost, submisivnost, ustvari ta neka, to jednostavno nepropitivanje autoriteta.

Tamara: Nepropitivanje autoriteta, podložnost na neki način.

Miodrag: Da, da. Znači to nešto, taj strah, ja sam im'o tu jednu situaciju, kad sam. Ja sam imao dosta situacija kad kasni profesor 15 minuta, ja kažem idemo i ekipu povedem tu s moje te grupe. I to se dešavalo više puta i onda jednom smo krenuli i doš'o je profesor u međuvremenu, taman nas presreo, mi se vratili i negdje je on počeo predavanje kao sve okej i negdje u sred predavanja on počeo, kako b' to on ne bi, kako sam ja to nešto pogrešno uradio i ja ustanem i počnemo se prepirati na sred časa. Ja kažem zašto su naša prava studenata ugrožena time što se on tako ponaša. Mi smo se tu negdje možda desetak minuta onako žustro, žustre rasprave je bilo. On je bio šef odsjeka Geografije (ne razumije dobro od 01:12:39 do 01:12:41) Gdje kad' je to završilo, znači niko se drugi nije uključivao, ali meni najporaž...

Tamara: Poraznije.

Miodrag: Poraznije (o.p. smijeh) Da, hvala! Je bilo to, što, dvije cure koje su iza mene sjed'le, kaže mi smo se svo vrijeme tresle, kaže, od straha. Znači one su se tresle od straha, što sam ja to radio. Ali generalno bilo je dosta tih situacija gdje sam ja vidio da jednostavno nema niti želje, s jedne strane, niti svijesti o tome da to može biti bolje. Jer

mi smo učili tipa, ja sam učio astronomiju iz knjige iz pedeset i neke, '59. ja mislim, ono čovjek nije bio na Mjesecu, nema pola planeta nekih, nije uopšte otkriveno.

Tamara: Da, puno se promenilo od tada.

Miodrag: Računare smo, praktični dio Računara smo polagali pismeno. E sad stisneš START, pa se pojavi prozorčić na kojem piše OK (u pozadini je glasan smijeh, slabo se čuje od 01:13:33 do 01:13:36). Jednostavno, moglo je biti bolje, sigurno.

Tamara: Ali ono nije to naišlo, ta inicijativa na neku veliku...

Miodrag: Da. Jer studenti PMF-a su uglavnom neko ko se ne upiše na Medicinu, ode na Biologiju, ko se ne upiše na nešto drugo, ode na Geografiju. Kao takav je bio fakultet, uglavnom je to bilo tako da sam se ja razočar'o, da tu nije bilo materijala s kojim bi se nešto moglo raditi. Al' sam u isto vrijeme sa tom studentskom organizacijom pokrenuo tu ideju za Centar za životnu sredinu. Ustvari, tad smo se zvali Mladi istraživači Banjaluke, po ugledu na Mlade istraživače Srbije. Po ugledu Mladi istraživači, kak' se zovu, Društvo mladih istraživača iz Novog Sada, Geografije, studenata geografije, Branislav Bukurov, ta neka. Uglavnom, bila je ta ekip'ca sa kojom sam ja prvi put doš'o u kontakt, u Deliblatskoj peščari su oni imali neke kampove. Mi smo išli da im pomognemo, pošto sam ja speleolog, neko uzorkovanje lesa je rađeno. Uglavnom, ja sam tad prvi put došao u kontakt sa tom vrstom organizacije i men' se to sviđjelo. Jer je to taj na neki način naučno-istraživački rad.

Tamara: Koji si ti tad preneo i povezao sa ovim nekim aktivističkim.

Miodrag: E sad, to se razvijalo kasnije, ustvari. Da, prvo je bilo to Geografija, onda kad smo vid'li da profesori nisu nešto zainteresovani za to. I kad smo vidjeli da, možeš ti istraživati kol'ko hoćeš, ukoliko ti to ne zaštitiš, to će propast.

Tamara: Al' ono što mene sad zanima, jeste još, dakle, poslednje pitanje će biti još, kako vidiš danas situaciju i i i? Ali me zanima samo još jednom, da, zanimljivo mi je jako tvoja perspektiva i zapravo neka vrsta, da tako kažem, vrlo transparentne iskrenosti. Ja se nekih stvari iskreno ne sećam, jer ti pokušavaš da ispričaš priču ono kako si ti tada u tom trenutku gledao, ali me zanima možda da li sada možeš da definišeš trenutak bilo koji da je bio posle rata kada ti je postalo recimo jasno da su postojali, eto kao što kažeš logori, na Manjači ili da su se neke stvari u Banjaluci dešavale koje nisu bile normalne?

Miodrag: Pa poslje rata jedna od najtežih je bilo, susreta sa realnošću je bilo, kad su paljeni autobusi, kad je bilo postavljanje temelja, temeljca za Ferhadiju.

Tamara: Postavljanje temeljca za Ferhadiju, a ha. (u isti glas sa sagovornikom od 01:16:03 do 01:16:06)

Miodrag: Znači, ja sam tad na fakultetu bio i nešto gledam na fakultetu, fakultet je 'vamo, PMF tamo, odmah do zgrade Vlade i vidi se, tamo je Ferhadija, vidi se neki dim. Ja uopšte nisam im'o pojma šta je i onda sam išao tamo i onda sam prošao i ono znaš, vidiš, gore autobusi, jebote. Vidiš nešto potpuno nenormalno, ne možeš da vjeruješ da se to dešava. Onda kasnije vidiš šta se još dešavalo, ono kamenovanje, da su pustili svinju pa su je klali pa sve ono što su nešto radili da obesmisle taj čin postavljanja kamena temeljca. Znaš kako, vjerovatno mi je teško izvući sad iz svega toga još neki specifičan događaj, gdje sam mogao reći „A ha“.

Tamara: To je dolazilo postepeno, te spoznaje.

Miodrag: To je postepeno dolazilo, ali kažem men' se čini da sam to počeo radit prilično, da kažem rano sam uvidjeo da prvo to što su nama govorili, ta borba protiv tih nekih neprijatelja, nije tako čista i smisljena k'o što se predstavlja. I onda se to lagano onako nadograđivalo do toga da onda postane potpuno... i onda postalo je jasno, lagano su dolazile te pričice i o ratnim profiterima i tim ljudima koji su koristili to. Znači, koliko ljudi je izginulo, pa onda ne vidiš da oni nemaju, ne dobijaju što bi trebalo da dobiju kao nekakvo HVALA za to što su učestvovali u svemu tome. Onda vidiš te neke izbjegličke centre koji su dugo vremena nakon rata bili. Vidiš te neke nove ljude, postaješ ti svjestan da nema više onih komšija. Ili onda kad se počnu vraćati komšije ili počnu dolaz'ti, vidiš ih ponovo. Onda vratiš priču, premotaš, pa onda neke stvari...

Tamara: Da, kao što su ustvari morali da odu.

Miodrag: Da. Zašto su morali da odu? Šta im se dešavalo? Te priče nisi čuo tada. Da li za to što nisi bio tu, sticajem okolnosti, da ih čuješ ili roditelji te malo čuvaju od takvih nekih ili ne znam...kažem.

Tamara: Da, ima i toga, kao nije to za, nije to nešto o čemu ti tako mlad treba da razmišljaš i da se baviš.

Miodrag: Da, da. Tako da je to išlo onako postepeno, postepeno, ali sigurno u tom pravcu osvješćivanja.

Tamara: Osvješćivanja šta se sve desilo. I kako danas vidiš Banjaluku i uopšte situaciju u kojoj se kao društvo nalazimo?

Miodrag: Veoma subjektivno, naravno! (o.p. smijeh)

Tamara: Pa da, subjektivno nas i zanima, ne fraze neke.

Miodrag: Znam, znam, al' mi je to znaš...nekako se ustručavam davati neke konačne odgovore, jer nije da se ustručavam, ja to pričam otvoreno. Ali nekako, kad god to, posebno ovako kad se negdje nešto snima, osjećam veću odgovornost da to što bi...

Tamara: Da staneš iza toga što kažeš. Pa haj' probaj! (o.p. smijeh sagovornika nakon ove izjave)

Miodrag: U kontekstu tog nacionalnog ili...?

Tamara: Možeš i u kontekstu nacionalnog i u kontekstu generalno kako doživljavaš Banjaluku kao mesto za život. Počeli smo ovaj razgovor nekako, možda jedna od prvih rečenica koje si izgovorio „Ja ovde nisam, nisam zadovoljan.“

Miodrag: Pa to je nešto što je najsvježije ustvari, to nešto, redefinisane tih nekih vrijednosti, redefinisane mog odnosa prema Banjaluci, je se desilo, sad oko Nove godine, kažem. Jer do tada sam bio, radikalni pristalica ostanka i borbe ovdje za određene vrijednosti. A sad sam oko Nove godine svatio da mi to više nije toliko snažno, ta vjera da treba ostati i raditi ovdje, da jednostavno trebam brinuti za sebe. Ustvari, jednim dijelom jer ja se ne osjećam ispunjeno ovdje, ja se ne osjećam srećno ovdje. A s druge strane nemam ljude sa kojima bi mogao se boriti, da tako kažem, nemam sličnomišljenike s kojima bi mogao propitivati.

Tamara: Trebaju ljudi naravno!

Miodrag: S jedne strane propitivati kvalitetno tu našu realnost. Ja mislim da sam tu isto vrlo subjektivan, al' opet ne subjektivan u smislu nečeg lošeg. Jednostavno, nemam mogućnost te refleksije, nemam kvalitetne razmjene.

Tamara: Želiš da razgovaraš s nekim da prosto proveriš gde si u tim svojim stavovima.

Miodrag: Kvalitetne razmjene i onda ne samo razmjene nego onda i djelovanja ustvari. Jer ja primjećujem toliko puno prostora za djelovanje i toliko prostora za promjenu. Do sada sam u nekoliko navrata dokazao sebi, da je moguća ustvari promjena, samo ako se zna kako. Samo treba znati, ovaj. I onda kad sve to nekako znaš da može i znam da ima ljudi, jer i srećem ljude. Ali ih srećem u tako tim nekim grupicama, nekim svojim svjetovima.

Tamara: Svojim svetovima.

Miodrag: Digli su te neke zidove oko tih svjetova i ne žele da ih spuste, te zidove. A bez toga, mislim da se neće moći nešto smisljeno uraditi. Tako da je to neka frustracija, vjerovatno više s toga. Vidiš da može, vidiš da ima ljudi koji bi to mogli, a to se ne dešava.

Tamara: Da ostajemo izolovani, atomizovani, nepovezani.

Miodrag: Da, da, da. I onda to rađa neku vrsu frustracije, već imam osjećaj. Kažem ja ne osjećam uz sve to šta ja želim da se posvetim tome, da dam vrijeme, energiju tome, ja to ne uspijevam, neg' sam' imam tu neku frustraciju i nemam mogućnost rasta. To je nešto što je men' najveći problem. Jer ja, ne znam prije kol'ko, sedam-osam godina, znam da sam skoro, skoro svjesno prestao čitati teorije, jer me počela opterećivati time da, toliko je daleko od realnosti ove ovdje, a da nemam s kim razgovarati o tome, da je postalo onda samo opterećenje samo po sebi.

Tamara: Razumem.

Miodrag: Da ja vrtim sve te mogućnosti...ali.

Tamara: I koncepte, al' ono koji realno.

Miodrag: I pozitivno.

Tamara: Da, da, da. A kad kaže to kao nacionalno, kako tu vidiš Banjaluku i ne samo Banjaluku nego generalno tu situaciju?

Miodrag: Pa ja sam u neku ruku kao...Nacionalizam, to je sad onako široka, super široka tema. Ono, metastaziralo je kroz sve pore društva je taj nacionalizam se uvu'ko u naše živote. Sve se institucionalno kroz to gleda, ljudi, nema snaga koje će propitivati taj nacionalizam i patriotizam ili šta već u toj grupi vrijedosti tih neki' vrijednosti koje se, koji su Svete krave, kak' da kažem ono kod nas. Da oni koji propituju to, rade na pogrešan, po mom mišljenju, pogrešan način. Posebno tom nekom...ta neka, ne znam sad sam se sjetio, Basok pominjemo, ja sam tu naj...ne znam Šušnjicu jel' znaš? Srđana Šušnjicu?

Tamara: Znam!

Miodrag: Recimo meni, ja mislim da je njegov pristup pogrešan, a on je, možda jedan od tih predstavnika tog nekog pristupa, znaš ono sad sve na Srbe, Srbi, al' onako žestoko protiv tog nacionalizma. Ja mislim da smo mi PTSP (o.p. Post traumatski stresni poremećaj) društvo, znači žestoko pod uticajem svih tih trauma i da te traume niko ne pokušava uopšte raditi na njima, a da ovakav pristup znači ono šakom na neki način, to je meni guranje prsta u oko.

Tamara: Da, prsta u oko.

Miodrag: Da, uopšte ne čini ništa dobro, mislim da može čak imati štete na dugi rok.

Pričaju u isto vrijeme od 01:24:43 do 01:24:48)

Tamara: Da može da izazove više reakciju inata.

Miodrag: Otpor, zid, znači to je zid.

Tamara: I vaš zid.

Miodrag: Inat, znači jednostavno da to se ne ide sa razumijevanjem na te ljude, jer ti, veoma često ti ljudi, k'o što smo pričali, nisu loši sami po sebi, kao ljudi. Dovedeni su u takvu situaciju da, da, ne odričem ja sad tu odgovornosti nikog od njih pojedinačno, ali se treba shvatiti i ta psihologija svake od tih osoba šta je te ljude dovelo, da nije to zato što su oni željeli da budu takvi nacionalisti, da ubijaju il' ne znam ni ja šta da rade ili da čute, a da vide da se sve to dešava. I da se treba...

Tamara: Da, postoji čitav sklop stvari koje čoveka stavi u takvu situaciju.

Miodrag: ...Znaš, osjetljivije, pažljivije raditi sa bolesnicima. Ja kažem, ja mislim da smo mi bolesno društvo i da sa bolesnim društvom treba raditi veoma oprezno. Znači ono, terapije birati, riječi birati.

Tamara: Nekako ostaje meni sad da zvoni, to što si rekao, ta trauma i neophodnost rada, rada sa njom i na njoj. Jer gledam, kao nešto što zaista može da blokira...

Miodrag: Da, da, da!

Tamara: ...Razne druge procese.

Miodrag: Ja, s druge strane sâm, isto onako pokušavam biti kritičan prema svima, prema i toj Međunarodnoj zajednici, prema kojima sam isto tako veoma kritičan, prema Međunarodnoj zajednici, način na koji su oni došli i počeli kao rješavati naš problem gdje su oni isto zapetljali možda neke stvari, možda više nego što su riješili.

Tamara: Da, i to ima.

Miodrag: Prema tom, ne znam, bošnjačkom nacionalizmu koji je ja mislim ono ključ. Mislim da bošnjačka politika drži ključ opstanka i nekog prosperiteta na ovim prostorima. Ja često sa ljudima, neku vrstu, u tom međuna..., krugovima podržanim međunarodnim organizacijama, nevladinim organizacijama i sličnim. Čak i sa ljudima iz tih, strancima, iznosim jednu vrstu jeresija, to je da ja smatram da bi svaka etnička grupa trebala dobiti svoj entitet, svoj tor. Ja to ne mislim da je korak naprijed, ja mislim da to je neko ko koraka unazad, al' ja mislim koje moramo napraviti da bismo uopšte mogli pričati o nekom koraku, zajedničkom koraku naprijed. A to je vrlo teško komunicirati takvu neku ideju, znači sada reći hajd da pravimo korak unazad. Jer svi misle, a sad smo u nekom trenutno, tako ja to vidim, klinču nacionalnom, gdje ono

stojimo kao etnije, jedni drugima uz facu, znači ovako, jedni drugima uz facu, sa prstima u očima. I kaže „Kako ne vidiš da ovo što ja pričam, da sam ja u pravu“.

Tamara: Je, je! Da sam ja u pravu, a ti nisi.

Miodrag: I sve tri takav imaju isti pristup da su svi žrtve i da svima neko drugi nešto duguje, znači Hrvatima duguju Bošnjaci, Bošnjacima svi dugujuuuu, Srbima duguje Međunarodna zajednica, ne znam ni ja, svi su katastrofa. Tako da tu mislim, i ne postoji po meni taj zreo pristup, tom klinču.

Tamara: Ono kako tebe razumem, zapravo govoriš o neophodnosti da se taj status promeni, pa makar i tako da se urade stvari koje će evidentno biti nazađivanje?

Miodrag: Da!

Tamara: Ali da se stvari izvade ono što je ipod površine, da prosto, izađe, izađe na površinu.

Miodrag: Da, to je moje, znači dati svakome da ima svoj tor nacionalni, da se ne osjeća u tom toru ugroženim iz vana. Da s'vati, da s'vati, da doživi taj tor konačno, jer ovako ne uspijeva, nema prostora da doživi, uvijek je ugrožen...

U isto vrijeme govore od 01:28:17 do 01:28:19

Tamara: Misli ovako ga romantizuje i idealizuje.

Miodrag: Uvijek je traumatizovan iz vana, strah iz vana, nemaš mogućnost da doživiš realnost tog tora, šta se dešava na nivou određene etničke grupe.

Tamara: Oke. Ništa, ja bih ti onda samo rekla, ako postoji još nešto bitno što misliš da je, što bi želeo možda da podeliš u kontekstu ovog intervjua, sad ti je prilika zato što, šta god to bilo, nešto što ti je bilo bitno, a nisi imao prilike da spomeneš ili nešto što ti je palo na pamet u međuvremenu ili.

Miodrag: Nešto, možda samo, interesantno mi je bilo to sada, jer mi se dešava da pričam o ovim stvarima u relativno kratkom periodu dva puta, na malo drugačiji način, naravno, drugačija su pitanja. Ali stvar je što sam sad za Novu godinu, bio sam u Istri, iš'o sam oko Nove godine, iš'o sam tamo po nekim selima, neke prijatelje posjećivati. Uglavnom sam bio u toj jednoj zajednici, mislim zajednica je još uvijek, al' je kao u raspadu, kod Rovinja. I tamo je bila u to vrijeme dok sam ja bio u ti' par dana bila je neka radionica klovnova, vodila je ta jedna djevojka iz Francuske, radionicu klovnova. Uglavnom tad sam ja u tim nekim pauzama ispričao neku anegdotu, ja mislim dal' ovu sa tim trčanjem između metaka i tim zviždanjem, nemam pojma šta sam ispričao, uglavnom to se njoj prvo izgleda nekako dojmilo, nekako uticalo na to, na nju i ona je to u sledećem, toj radionici tih klovnova onako nekako to prevela u tu neku emociju,

nekako je ubacila u tu radionicu na način da su drugi ljudi isto nekako doživjeli to na nekakav način. Jer ta radionica klovnova nekad zvuči na prvu, daj šta vi ono, neko blesavljenje.

Tamara: Da, ali uvek da ima to.

Miodrag: Kažu, ono priča, ti koji su prolazili da je to strašno emotivno, da ti tu trebaš sebe otprilike ono, svoj ego potpuno odbaciti. Uglavnom, da sad ne dužim priču, ta djevojka je htjela na kraju, još smo nešto pričali, ona je poželjela da napravi neku predstavu o mom ratnom, tom ratnom iskustvu.

Tamara: Aham.

Miodrag: I onda smo imali nekih tri-četiri skajp razgovora, gdje smo onda prolazili.

Tamara: Razlagali.

Miodrag: Razlagali to šta je njoj bilo interesantno, jer ona je imala to neko iskustvo da je upoznala tog nekog momka sa Kosova koji je došao u Francusku i napravio je takvu neku predstavu, sličnu. I ona je poželjela da to nekako predstavi. Onda smo išli, čak baš ono puno detaljnije.

Tamara: U to baš ratno iskustvo?

Miodrag: Ali i prije, ona isto tako, porodica, iskustvo prije rata, ratno, postratno, tako da mi je bilo, to mi je recimo nešto što je interesantno, jer sam se tada isto tako sjetio tih detalja, koje sam skoro zaboravio, znači negdje su bili ono prekriveni.

Tamara: Pa da, postoje stvari koje su tu pohranjene u sećanju, ali prosto.

Miodrag: Ne vraćam se njima!

Tamara: Da, da, mora nešto da ih trigeruje, da ih izbaci na površinu.

Miodrag: A negdje je postojalo jaka potreba da to u stvari potisnem, jer to je neko, sve zajedno je nekako loše iskustvo, nije nešto što b' se ti sad trebalo sjećati sa nekim ono (nije razumljiva posljednja riječ u rečenici između 01:31:41 i 01:31:42)

Tamara: Nešto čemu nije lako dati ni smisao, kao šta sam ja sad tamo radio.

Miodrag: Da, da, šta je sad. Da, da, da, da.

Tamara: Ova zapravo priče jeste na neki način, delimično, nije joj samo to cilj, ali delimično i to kao nekakvo vraćanje smisla tim, tim iskustvima i ono pridavanje smisla, zašto nam je uopšte važno danas da mi sad razumemo, a šta je to tačno Banja Luka bila,

tih godina. Misli ne Banja Luka kao nekakav apstraktni entitet, nego ljudi, ljudi u Banjaluci kako su to doživeli, čega se oni sećaju. I ja sad, verujem kada bi bilo prostora još više, da bi tu sigurno izašlo još stvari koje...

Miodrag: Ma, bilo bi tu štošta, ma da.

Tamara: ...koje si, da, nekad.

Miodrag: Sjećam se isto, pre neki dan se sjetio toga, tih nekih vožnji biciklom u to ratno vrijeme, tad kad nije bilo struje, znači vraćam se nekim putem, ja ne vidim ništa, nemam nikakvo svjetlo. Znači ideš, potpuni mrak.

Tamara: U potpunom mraku.

Miodrag: Voziš potpunim mrakom nekom cestom, znači ono, al' baš ono. Tako da takva, neka, sad to ne može tako nešto doživjeti ni blizu, takva neka slična iskustva imati.

Tamara: Da, apsolutno ja mislim da je...

Miodrag: Ja kažem, ja sam s jedne strane zahvalan, (o.p. govori kroz smiješak) na takvoj mogućnosti takvog iskustva (ne razumijem riječ na 01:32:55) i pokušavam možda naći smisao u tome, ja sam pokušao naći smisao da sam ja stvarno, da to je jedna od stvari koje sam pomenuo tim, tim koji su bili na toj klaunskoj radionici, da je meni, kako je meni pomogao rat, u stvari. Kako je, mislim, dal' je to moja potreba da nađem neki smisao u svom tom besmislu iako mislim da i racionalno ima tu nekog osnova. Da sam stvarno ja, da sam bio primoran da razmišljam. Mislim da je to onako...veoma važno.

Tamara: Kako da ne! Mislim, ako ništa drugo, na nivou vremena ti je pružena prilika da ono, e nemaš drugo šta da radiš, nego da misliš po sebi. Što sad u ovom životu, kakav sada živimo, većina nas, zapravo je to luksuz, znaš. Ništa, ja ću onda sada da ti se zahvalim puno, zaista, na ovome. I da ovo će sada biti završeno.